

VALMENTAVA JA KUNTOUTUTTAVA OPETUS JA OHJAUS

Opetusmuotojen kehittäminen vuosina 2009 – 2010

VAVA II-hankkeessa

Anja Saarinen

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO.....	3
1.1	Lähtökohdat.....	3
1.2	Tehtävä ja tarkoitus	5
1.3	Aineisto ja menetelmä.....	6
2	TULOKSET	7
2.1	Kehittämistyön taustaksi suoritettu kysely	8
2.2	Kyselyn perusteella tuotettu oppimateriaali	15
2.2.1	Arkielämän taidot (ARKIS)	16
2.2.2	Työelämävalmiudet ja työhön valmentautuminen (TYÖHIS)	17
2.3	Oppaiden koekäyttö.....	18
3	PÄÄTYMÄ	21
	KIRJALLISUUS.....	22

1 JOHDANTO

1.1 Lähtökohdat

Vammaisuus sulkee laajoja ryhmiä yhteiskunnan osallisuuden ulkopuolelle. Erityisesti kehitysvammaisten henkilöiden huono-osaisuudessa painottuvat hyvinvoinnin resurssien niukkuus ja yhteiskunnallisen integraation ongelmat. (Laurinkari 4.5.2007.) Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa julistetaan kaikkien ihmisten yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia elää ja toimia yhteiskunnassa. (VAMPO 2010 - 2015.) Vammaisten henkilöiden asemaa on parannettu erityisesti sosiaalipolitiikan avulla. Niinpä tämäkin selvitys on laadittu Itä-Suomen yliopiston sosiaalipolitiikka oppiaineen yhteydessä, vammaistutkimusyksikössä.

Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa korostetaan ihmisten yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia elää ja toimia yhteiskunnassa. Siinä, kuten perustuslaissa kielletään kaikenlainen syrjintä ja hyväksikäyttö (VAMPO 2010-2015.) Lähtökohtana on, että vammaisten henkilöiden, kuten yleensä kaikkien ihmisten tulee voida asua tavallisessa asuinympäristössä ja saada riittävä tuki sekä muut palvelut asumiseensa (Hynynen 2007, 3).

Vaikka Suomi on sitoutunut YK:n yleissopimuksessa vammaisten henkilöiden oikeuksiin, mm. itsenäiseen elämään, koulutukseen, asumiseen, liikumiseen ja terveystalouteen sekä työhön (STM 2007:4), niin vammaiset henkilöt eivät kuitenkaan käytännössä pysty täysimääräisesti käyttämään oikeuksiaan tai täyttämään velvollisuuksiaan. Siihen vaikuttavat osaltaan yhteiskunnan rakenteelliset esteet ja vallitsevat asenteet. Esimerkiksi useimmat eivät voi valita vapaasti asuinkuntaansa, asuntoaan tai asuinkumppaniaan (Vernerinet 2010). Pyrittäessä erityisesti hyvinvoinnin ja yhteiskuntaan integroitumisen parantamiseen käytössä ovat yleisen hyvinvointipolitiikan tavoitteet ja arvot, jotka osaltaan määräytyvät yhteiskunnan arvoperustasta ja ihmiskuvasta (Niemelä 2010).

Vammaisilla henkilöillä voisi olla potentiaalia työhön, mutta heidän työllistymisensä on vaikeaa. Tämä johtuu osittain asenteista, mutta myös siitä, etteivät työnantajat tiedä mahdollisuuksistaan saada taloudellista tukea vajaa-kuntoisten työllistämiseen. Työllä on monia muitakin merkityksiä kuin työn tekeminen ja siitä saatava toimeentulo. Se liittyy ihmisen kaikkiin elämänalu-

eisiin jopa vapaa-aikaan. Työ antaa mahdollisuuksia sosiaalisiin suhteisiin ja yhteiskunnalliseen integraatioon. Työ on siten oleellinen hyvinvointitekijä kaikille, myös vammaisille henkilöille (Misukka 2009, 31). Toisaalta työ tai koulutus ei kuitenkaan ole itsetarkoitus, tärkeämpää on mahdollisimman itsenäinen suoriutuminen ja hyvä elämä (Laurinkari 2004.)

Koulutus usein parantaa vammaisten henkilöiden suoriutumista elämänsä haasteista ja antaa eväitä mahdollisimman hyvään elämään. Erityistä tukea tarvitseville henkilöille arkielämässä tarvittavien taitoja, mm. asumiseen ja työhön, opetetaan ja harjoitellaan valmentavassa ja kuntouttavassa opetuksessa ohjauksessa. Koulutuksen tavoitteena on, että opiskelijat saavat valmiuksia käyttää tarvitsemiaan palveluja ja heille kuuluvia oikeuksia. Koulutus toimii myös nivelvaiheena opiskelijan siirtyessä peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen sekä tukee myös aikuisena vammautuneiden uudelleen koulutautumista ja takaisin työhön tai koulutukseen siirtymistä. (OPH 2010, 6.)

Valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus perustuu ammatillisesta koulutuksesta annettuun lakiin (630/1998). Koulutuksen laajuus riippuu opiskelijan tavoitteista eli siitä, tähtääkö hän työelämään vai ei. Työelämään tähtäävän koulutuksen laajuus on vähintään 20 ja enintään 40 opintoviikkoa. Erityisistä syistä koulutusta on mahdollista jatkaa enintään 80 opintoviikon laajuiseksi (Valmentava I). Silloin, kun tavoitteena ei vammaisuuden tai sairauden vuoksi ole työelämä, vaan työhön ja itsenäiseen elämään valmentautuminen, koulutuksen laajuus on vähintään 40 ja enintään 120 opintoviikkoa (Valmentava II) (OPH 2010, 6.) Opiskelijat hankkivat työelämävalmiuksia myös Valmentava II:ssa ja voivat mahdollisuuksien mukaan osallistua työelämään.

Valmentava II:ssa opiskelijat hankkivat *opiskeluvalmiuksia*, johon kuuluvat oppimaan oppiminen, viestintä ja vuorovaikutus, toinen kotimainen kieli tai vieraita kieliä sekä ja matematiikkaa ja tietotekniikkaa. Lisäksi opintoihin kuuluu opiskelijan ammatillista kasvua, hyvinvointia ja kuntoutusta tukevia opintoja (OPH 2010,12.) Jokaiselle opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen opetuksen yksilöllistä järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) (Perusopetuslaki 1998/628 17 §).

Vammaisten henkilöiden valmiudet omaksua arkielämän taitoja ovat yksilöllisiä ja siksi myös koulutuksen tavoitteet ovat yksilöllisiä. Opetuksen perusteissa ja oppilaitoskohtaisissa opetussuunnitelmissa kyllä henkilöiden erilaiset valmiudet otetaan huomioon, mutta ei ehkä riittävästi. Vammaiset

henkilöt usein tarvitsevat jatkuvaa harjoitusta arkielämäntaitojensa ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. Toistaiseksi oppimisen jatkuvuutta ei ole pystytty varmistamaan. Jotta vammaiset henkilöt saavuttaisivat mahdollisimman hyvät taidot suoriutua arkielämässä, tulisi opetuksen ja ohjauksen käytänteiden olla mahdollisimman yhdenmukaisia. Tämä edellyttää koulun ja asumisyksikön sekä kodin yhteistyötä.

Tämä selvitys liittyy *Vaikeavammaisten yhteiskunnallisen tasa-arvon ja osallisuuden kehittäminen hankkeeseen (VAVA II)*¹, jota toteutettiin Pohjois-Savon, Etelä-Savon ja Pohjois-Karjalaa alueella ajalla 1.3.2008 - 31.12.2010. Hankkeen tavoitteena oli vaikeavammaisten yhteiskunnallisen tasa-arvon lisääminen kehittämällä tasa-arvoisia koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia sekä edistämällä heidän sosiaalista osallisuuttaan. Tähän pyrittiin mm. kehittämällä työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opetusmuotoja. Vaikeavammaisilla tarkoitetaan tässä hankkeessa vaikeasti kehitysvammaisia, autistisia, EHA2-opetuksen käyneitä tai voimakkaasti haasteellisesti käyttäytyviä nuoria.

Valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opetusmuotojen kehittämistä varten perustettiin työryhmä², joka koostui alan ammattilaisista. Opetusmuotojen kehittämisen työryhmä kehitti mallin, jossa oppimisen sisällöt on konkretisoitu ja oppiminen vaiheistettu opiskelijan taitojen kehittymisen mukaan. Tavoitteena on parantaa tiedonkulkua opiskelijan osaamisesta ja oppimistavoitteista hänen siirtyessään esim. koulusta asumisyksikköön ja näin tehostaa hänen oppimistaan.

1.2 Tehtävä ja tarkoitus

Tämän selvityksen *tehtävänä* on arvioida, millainen merkitys valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opetusmuotojen kehittämisellä on vammaisille henkilöille ja heidän lähiyhteisöilleen. Työryhmä³ on keskittynyt kehittämään vammaisten henkilöiden jokapäiväisessä elämässä välttämättömpien

¹ Hanketta rahoittivat Euroopan sosiaalirahasto ja Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus. <http://tkk.joensuu.fi/projektit/vava/esittely.php>

² Siru Helama, Tapio Immonen, Marjo Juuti-Tavi, Kati Karjalainen, Satu Kollanus, Leila Peiponen, Paula Roukala, Anne Ruotsalainen, Liisa Turttiainen, Maija Savolainen ja Harri Vartiainen sekä Anja Saarinen selvityksen tekijänä.

³ Käytän opetusmuotojen kehittämisen työryhmästä jatkossa pääasiassa nimitystä työryhmä.

taitojen osa-alueiden opettamista. Näitä ovat mm. ruoanlaitto sekä itsestään ja ympäristöstään huolehtiminen.

Olen arvioinut kehittämisen yhteyttä vammaisten henkilöiden arkielämän keskeisillä elämänalueilla selviytymisen näkökulmasta välillisesti, ammattihenkilöstön välittämän (ks. alaluku 1.3) ja työryhmän keräämän aineiston perusteella sekä työryhmän opetushenkilöstölle suorittamieni täydentävien kyselyjen perusteella.

Tähän olen päätenyt siksi, että uusien opetusmenetelmien käyttämisestä ammattihenkilöstöllä on vielä vähän kokemusta. Ammattihenkilöstöllä on kuitenkin ammatillisesta näkökulmasta katsoen paremmat ja objektiivisemmat mahdollisuudet, kuin vammaisilla henkilöillä itsellään arvioida sitä, miten uudet opetusmenetelmät vaikuttavat vammaisten henkilöiden oppimistuloksiin ja analysoida nykyisiä käytäntöjä. Tosin opiskelijoiden subjektiivisia kokemuksia ei myöskään ole syytä sivuuttaa, jos vain kohderyhmästä on saatavissa vertailukelpoista ja luotettavaa tietoa.

1.3 Aineisto ja menetelmä

Aineistona olen käyttänyt opetusmuotojen kehittämistyöryhmän jäsenten suorittamien kyselyjen tuloksia. Kyselyt on osoitettu valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen yksiköihin sekä asumisyksiköihin ja palvelukoteihin. Kyselyt koskivat asumisvalmennuksen ja työssäoppimisen sisältöjä sekä oppimateriaaleja, kuten myös opetuksen ja oppimateriaalien kehittämistarpeita. Kyselyt työryhmä on suorittanut sähköpostin välityksellä vuonna 2009 ja käyttänyt puolistrukturoitua lomaketta. Vastauksia on tullut seitsemästä organisaatiosta.

Työryhmän jäsenet kehittivät hankkeessa kaksi opasta⁴, joissa valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen keskeiset sisällöt on konkretisoitu. Oppaisiin liittyy myös opiskelijan henkilökohtainen valmennussuunnitelma. Jotkut työryhmän jäsenistä toimittivat oppaita koekäyttöön muutamiin

⁴ ARKIS - Arkielämäntaitojen ja itsenäisen elämän valmennusopas ja siihen liittyvä opiskelijan HARKIS Arkielämäntaitojen valmennussuunnitelma ja TYÖHIS - Työelämävalmiudet ja työhön valmentautuminen sekä siihen liittyvä Minun Työhis.

valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen yksiköihin sekä asumisyksiköihin ja keräsivät niiden käyttämisestä palautetta. Käytän aineistona myös oppaiden käyttämisestä saatua palautetta, jonka työryhmän jäsenet ovat keränneet sähköpostitse neljästä organisaatiosta.

Työryhmän kehittämää materiaalia on myös ollut arvioitavana yhden opiskelijan kotona ja työryhmän jäsen on haastatellut vanhempia ja opiskelijaa henkilökohtaisesti. Haastattelun tulos kuuluu myös aineistoon. Täydentääkseni työryhmän kokoaman, valmiin aineiston välittämää kuvaa opetusmuotojen kehittämisestä, olen suorittanut pienimuotoisen sähköpostikyselyn työryhmän opettajajäsenille marraskuussa 2010.

Selvitys etenee siten, että lähestyn valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opetusmuotojen kehittämisen merkitystä vammaisille henkilöille ja heidän lähiyhteisöilleen kuvaamalla ensin opetuksen sisältöjä ja toimivuutta vammaisten henkilöiden kannalta sellaisena, kuin heidän parissaan työskentelevät työntekijät sen välittävät. Seuraavaksi kuvaan työryhmän kehittämien oppaiden koekäytöstä saatuja kokemuksia ja lopuksi esitän selvitystyöstä saaduista kokemuksista ja tuloksista yhteenvedon.

2 TULOKSET

Kuten edellä olen todennut, valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen keskeisiä sisältöjä ovat arkielämän taidot eli mahdollisimman itsenäinen suoriutuminen ja asuminen. Työryhmä on kehittämistyönsä perustaksi selvittänyt sitä, millaiseksi vammaisten henkilöiden parissa työskentelevät ammattihenkilöt kokevat opetuksen sisällön ja opetusmateriaalin sekä niiden kehittämistarpeet. Seuraavassa esitän yhteenvedon ammattihenkilöstön esittämistä, keskeisimmistä opetussisällöistä ja kehittämiskohteista.

2.1 Kehittämistyön taustaksi suoritettu kysely

Kyselyn avulla työryhmän jäsenet selvittivät *asumisvalmennuksen opetuksen sisältöjä ja toteuttamista, käytettyjä materiaaleja sekä opetuksen ja materiaalin kehittämistarpeita*. Monet vastaajista ovat sitä mieltä, että *asumisvalmennus* liittyy valmentavassa ja kuntouttavassa opetuksessa moniin toimintoihin. Se liittyy yhtäläillä opetukseen kuin avustavien ohjaajienkin työnkuvaan osastoilla, koska kaikki valmentava II:n opiskelijat tarvitsevat ohjausta päivittäisissä toiminnoissaan.

Useimmat määrittelivät *asumisvalmennusta* valtakunnallisen opetuksen perusteiden mukaisesti sisältöjä konkretisoiden. Käsitteinä vastaavia heidän mielestään ovat päivittäiset taidot, elämönhallintataidot ja itsenäisen elämän taidot. *Asumisvalmennukseen* katsotaan kuuluvan asiakkaan omatoimisuuden ylläpitäminen ja kehittyminen, itsenäistyminen, vastuun ottaminen sekä itsensä, asioidensa ja ympäristönsä hoitaminen.

Vastaajien mukaan *asumisvalmennuksen sisältö* riippuu paljolti siitä, onko kyseessä opetus-, kuntoutus- vai asumisyksikkö, mutta sen järjestämisen periaatteet ovat samat; suunnittelu ja toteutus lähtevät asiakkaiden yksilöllisistä tarpeista. Yleensä *asumisvalmennus* vastaajien mukaan on opiskelijan avustamista ja ohjaamista päivittäisissä toiminnoissa, kuten pesemisessä, pukeutumisessa, ruokailussa yms. Osastoilla kaikki hoitajat osallistuvat siihen, mutta pääasiallisessa vastuussa on omahoitaja. Avustamiseen ja ohjaamiseen kuuluvat mm. wc-käynnit, henkilökohtaisen hygienian hoitaminen (hiukset, hampaat, rasvaus, parranajo, kynnet). Muita avustettavia ja ohjattavia toimintoja ovat mm. siivoaminen, pyykinpesu, ruoan valmistus, pöydän kattaminen, tiskaaminen ja kaupassakäynti sekä asiointi. *Asumisvalmennukseen* kuuluvat siten kaikki toiminnot ja tehtävät, joita elämässä suoriutumiseen tarvitaan. Valmentava II:n opiskelijoista jotkut suoriutuvat vähemmällä tuella ja jotkut taas tarvitsevat tukea kaikissa toiminnoissaan.

Asumisvalmennussuunnitelma kuuluu oleellisesti tavoitteelliseen oppimiseen. Henkilökohtaiset valmentautumissuunnitelmat laaditaan yleensä moniammatillisissa ryhmissä, esim. hoitopalavereissa tai opiskelijan kuntoussuunnitelmia tehtäessä ja ne kirjataan hänen henkilökohtaiseen oppimisen järjestämistä koskevaan suunnitelmaansa (HOJKS). Kuntoutussopimus laaditaan yhdessä asukkaan kanssa.

Asumisvalmennuksen opetustilanteet ja paikat vaihtelevat kulloinkin opiskeltavan asian mukaan. Kotitaloustunneilla opetus liittyy ruoan valmistukseen ja elintarvikkeiden hygieeniseen käsittelyyn. Opiskelijat mm. harjoittelevat ohjattuina aterioidensa suunnittelua ja valmistusta sekä pöydän kattamista ja ruokailutapoja.

Opiskelija-asuntolassa opetus painottuu itsenäiseen asumiseen ja vapaa-ajan toimintoihin. Asukkaat mm. huolehtivat huoneidensa ja yhteisten tilojen siivoamisesta. Asiointia harjoitellaan ohjattuna, esim. käydään kaupassa ostamassa ruokiin tarvittavat raaka-aineet. *”Lauantaisin asukasyhteisö suunnittelee viikon ruokalistan ohjeiden mukaisesti. Keittiövuorot on jaettu siten, että jokainen asukas kerran viikossa noutaa ruokatavarat keittiöltä, valmistaa ruoan ohjaajan kanssa, kattaa pöydän ja huolehtii jälkisiivouksesta.”* Erityisinä kaupunkipäivinä opiskelijat suorittavat omia ostoksiaan ohjatusti. Samalla heillä on tilaisuus katsella tuotteita ja vertailla hintoja.

Koulussa, jossa opiskelijat pystyvät suoriutumaan monipuolisista tehtävistä, heidän kotitaloustuntiansa sisältöihin saattaa kuulua esim. ohjattua sekä omien että toisten vaatteiden huoltamista. He harjoittelevat myös käden-taitoja, kuten vaatteiden korjausta ja kankaan kudontaa.

Vaikeavammaisten opiskelijoiden ryhmässä asumisvalmennuksessa korostuvat erityisesti päivittäisiin toimintoihin liittyvien asioiden harjoittelemisen. Etenkin, jos asioita ei tehdä opiskelijoiden puolesta vaan heidän omatoimisuuttaan tukien, opetus vaatii runsaasti avustajan tai ohjaajan aikaa. Niinpä pukeutuminen ja riisuuntuminen sekä henkilökohtaisen hygienian hoito, ovat koulupäivän keskeisimpiä sisältöjä. Asiointia kaupungilla harjoitellaan kerran viikossa, mutta vastaajan mielestä opiskelijat tarvitsisivat asiointiharjoittelua huomattavasti enemmän. Vaikeavammaisten opiskelijoiden pukeutumisen ja liikkumisen avustamiseen tarvittaisiin enemmän henkilökuntaa.

Vaikeimmin vammaisten opiskelijoiden pitkäaikaisessa kuntoutuksessa asumisvalmennusta kuvataan ongelmalliseksi, koska jatkosuunnitelmia joudutaan tekemään ’lähes olemattoman’ tiedon varassa. Jatkopaikkaa on valmisteltava jo ennen kuin henkilöön on voitu tutustua. Asumisvalmennus painottuu tällöin pikemmin yhteistyöhön kunnan viranhaltijoiden kanssa, mm. sosiaalityön kanssa mikä sinänsä on tärkeää, kuin valmennusta tarvitsevan asiakkaan asioihin paneutumiseen. Kuntoutusyksikkö ei tällöin pysty etsimään sopivinta asuntoa eikä välittämään tietoa muuttajasta. Vaikka jatko-

paikkaan vielä asiakkaan kanssa pikaisesti tutustuttaisiinkin, ei siirtyminen aina onnistu odotetusti.

Asumisvalmennusta toteutetaan kuntoutuskeskuksessa opiskelijan tilanteesta riippuen koulussa ja osastoilla, mutta myös erillisissä muuttovalmennusryhmissä (muuttavat) sekä asumisyksiköissä. Toteuttajia ovat niin opettajat ja ohjaajat kuin henkilökohtaiset avustajat, osastojen henkilökunta sekä erilliset asumisvalmentajat ja työpisteiden ohjaajat.

Kyselyyn vastanneiden mielestä asumisvalmennus olisi tehokkainta autenttisissa olosuhteissa toteutettuna. Siihen on kuitenkin harvoin mahdollisuutta, koska sopivia harjoittelupaikkoja on vähän. Usein asumiseen liittyviä toimintoja on harjoiteltava jossain muualla, esimerkiksi siivoamalla koulun ulkopuolella asuvien opiskelijoiden asuntoloiden tiloja. Tämä ei erään vastajan mukaan anna todellista kuvaa tulevan kodin huolehtimisesta.

Asumisvalmennukseen käytettävä aika vaihtelee. Jossain yksikössä siihen käytetään viikoittain 4-12 tuntia, jossain harjoittelemaan päästään keskimäärin kerran kuukaudessa. Tämä johtuu siitä, ettei kunnilla ole juurikaan tarjota tarkoitukseen sopivia tiloja. Onko harjoittelun määrä riittävä, riippuu opiskelijoiden kunnosta ja valmiuksista. Muutamien kertojen ja pitkällä aikavälillä tapahtuva harjoittelu tuskin riittää opiskelijoille, jotka tarvitsevat laaja-alaista ja jatkuvaa tukea. Pikemminkin harjoittelun tulee olla tehostettua ts. toistuvaa.

Asumisvalmennuksen yksi keskeinen tekijä kiteytyy erään opettajan vastauksessa. *”Asumisvalmennuksen opetuksessa tärkeää on yhteistyö opiskelijoiden oman verkoston kanssa (vanhemmat, asuntola, työtoiminta, päivätoiminta). Opetus on kokonaisvaltaista ja liittyy kaikkiin toimintoihin joita koulupäivän aikana teemme.”* Arkielämän taitojen opettelu ja ylläpitäminen edellyttää toimijoiden välistä yhteistyötä ja sopimista yhteisesti opiskelijan tavoitteista.

”Asumisvalmennus on tärkeä kokonaisuus ja se korostuu todella paljon Valmentava 2-ryhmissä. Niitä arkielämän taitoja he ovat opetelleet peruskoulussa ja niitä samoja asioita jatketaan, otetaan vain se näkökulma eri paikasta, eli aikuisuutta tukien. Korostan elämän hallintaan vaikuttamista, omien valintojen tekoa, jokaisen omien kykyjen mukaan.”

Kyselyn vastauksista ilmenee, että monet valmentavan koulutuksen opiskelijoista hyötyisivät puhetta tukevista ja korvaavista menetelmistä. Jotkut opettajista kertoivatkin kommunikaation apuna käytettävän mm. kuvia (PCS ja

valokuvia), viittomia sekä esineitä että symboleja, viikkotauluja ja sosiaalisia tarinoita. Muuttovalmennuksessa apua on mm. arkielämän ABC-oppaasta, mutta vastaajan mielestä ”se on liian vanha tähän päivään.”

Kommunikaatiomenetelmien käyttämisestä vaikeavammaisten henkilöiden ilmaisun sekä henkilökunnan ja opiskelijoiden välisen vuorovaikutuksen parantamisesta on VAVA II-hankkeen kommunikaatioympäristöjen kehittämisen yhteydessä saatu hyviä kokemuksia (Saarinen 2010). Puhetta tukevien ja korvaavien menetelmien käyttämisestä kyselyyn vastaajat kertovat olevan apua opetuksessa. Todennäköisesti niillä olisi käyttöä enemmänkin, jos vain henkilökunta niitä taitaisi.

Opetusta tukevaa kuvamateriaalia on vastaajien mielestä vähän eivätkä olemassa olevat kuvat sovellu esim. kaikkein vaikeimmin vammaisten opiskelijoiden käyttöön aihepiiriltään tai teknisiltä ratkaisuiltaan. Kuvaohjelmien kehittäjien olisikin aiheellista selvittää, millaisia kuvien tulisi olla ominaisuuksiltaan ja aihepiiriltään tai millaisia ratkaisuja niiden katselemiseen olisi kehitettävä. Eräs opettaja ehdottaa, että kuvia käytettäisi entistä enemmän ja monipuolisemmin mm. päivittäisten toimintojen harjoitteluun. Esim. hampaiden pesun harjoittelun hän uskoo onnistuvan paremmin, jos se esitetään vaiheittain kuvilla. Kuvia hänen mielestään saa olla korkeintaan kolme yhtä aikaa nähtävänä.

Opetusmateriaali kaipaa erään opettajan mukaan kehittämistä myös siksi, että opiskelijoiden oppimisen lähtökohdat ovat erilaiset. Jotkut ovat suorittaneet mukautetun peruskoulun oppimäärän kokonaisuudessaan ja jotkut joitakin aineita. Materiaalia tosin löytyy netistä, mutta vastaaja toivoo, että niiden linkit olisi koottu yhteen. Materiaalia on kehitelty mm. VAVA I-hankkeessa⁵.

Usein hankkeissa kehitellyt, käyttökelpoisetkin oppaat ja kirjaset helpos- ti unohtuvat, jos niitä ei hankkeen päätyttyä markkinoida. Eräs kyselyyn vastannut opettaja mainitsi, että heillä käytetään arvioinnin välineenä VAVA I-hankkeessa kehitettyä ”*Mokki –kirjaa eli Minun Oma Kalenterini*”. Hänen mukaansa se sopii hyvin tarkoitukseensa. Tiedossa ei kuitenkaan ole sitä, onko tämä kirjanen yleisemmässä käytössä.

Arviointiin on olemassa välineitä ja arviointia on tarpeen tehdä säännöllisin

⁵ VAVA I - Vaikeavammaisten yhteiskunnallisen integraation kehittäminen -hanke, joka toimi ajalla 1.12.2005-30.6.2007.

väliajoin, jotta opiskelijan oppimistulokset voidaan todeta ja siirtyä uusiin tavoitteisiin. Eräässä yksikössä kyselyyn vastanneen opettajan mukaan opiskelijoiden edistymistä arvioidaan kerran viikossa. Arviointiin osallistuvat hoitaja ja opiskelija itse, mutta myös toiset opiskelijat esittävät arvioitaan. Opiskelijan henkilökohtaista hoitosuunnitelmaa tarkistetaan työryhmän kanssa palaverissa. Opiskelijan edistymisen jatkuvalla arvioinnilla mahdollistetaan tavoitteiden tarkoituksenmukainen asettaminen. Oppimisen yhdenmukaiseen arviointiin tosin toivottiin henkilökunnalle ohjeistusta ja koulutusta.

Oppimiseen ja arviointiin liittyy oleellisesti kommunikaatio. Kommunikaatioympäristöjen kehittämistä koskevassa selvityksessä yhdeksi keskeiseksi kehittämiskohteeksi nousi työntekijöiden oma kommunikaatio. Jotta opiskelijoiden oppiminen olisi mahdollisimman tehokasta, työntekijöiden on oltava ilmaisussaan selkeitä ja käyttää yhdenmukaisia käsitteitä. Erilaisten käsitteiden käyttäminen ja erilaiset asumisvalmennuksen käytänteet, ilmaisu ja toteuttamistavat, esim. koulussa ja asumisyksikössä vaikeuttavat opiskelijan asioiden omaksumista. Kyselyyn vastanneet korostivatkin käytänteiden yhtenäistämisen tärkeyttä eli sitä, että tehtävät tulee ohjeistaa ja tehdä samalla tavalla kaikissa ympäristöissä. Tämä koskee myös käyttöohjeiden noudattamista ja aineiden, esim. pesuaineet, mahdollisten allergisoivien ominaisuuksien huomioon ottamista.

Asumisvalmennus on tärkeä osa vammaisten opiskelijoiden itsenäisen elämäntaitojen opettelemista. Tämä korostuu opetuksen perusteista, mutta myös työntekijöiden vastauksista. Työntekijät haluaisivat tehostaa asumisvalmennusta monella tavalla, mutta kuten eräs vastaajista huomauttaa, *”on syytä miettiä järkevästi; mikä kullekin asiakkaalle on mahdollista ja järkevää. Myös henkilökunnan resurssit ovat rajalliset. Olisiko mahdollista, että olisi asumisvalmentaja, joka koordinoisi asioita ja toisi materiaalia osastoille?”*

Asumisvalmennus kunnan näkökulmasta on sitä, että asiakas ja omainen yhdessä hakevat asiakkaalle asumispaikkaa hyvissä ajoin ennen muuttoa tarvetta. Tällöin asumisvalmennus aloitetaan asiakkaan ja hänen perheensä kanssa välittömästi. Sisällöltään se on lähinnä henkistä, muuttoon ja itsenäistymiseen liittyvää. Samassa yhteydessä selvitetään ja suunnitellaan millainen asumismuoto asiakkaalle on sopiva ja millaisia tukitoimia hän tarvitsee. Itsenäistymistä harjoitellaan vähitellen, eripituisilla intervallijaksoilla ja jos mahdollista, niin siinä palvelukodissa, mihin hän tulee muuttamaan. Varsi-

naista asumisvalmennuspaikka ei ole käytettävissä.

Aina asumisasioiden järjestelemiseen ei vastaajan mukaan ole aikaa, jos tilanne kotona on akuutti. Tällöin ratkaisu on pystyttävä tekemään nopeasti ja asumista on harjoiteltava muuttamisen jälkeen. Asumisharjoittelupaikkaa ei myöskään vastaajan kunnassa ole. Sen puuttumista pitävät monet muutkin kyselyyn vastanneet puutteena.

Työssäoppiminen

Valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen yksi keskeinen sisältö on työelämävalmiuksien harjoittelu ja työelämään tutustuminen. Siihen kuuluu teoretiedon opiskelu ja käytännön harjoittelu autenttisessa ympäristössä. Työssäoppimiseen kuuluu mm., että opiskelija tutustuu eri ammatteihin ja ammattialoihin ja oppii tuntemaan omat vahvuutensa sekä löytää kiinnostuksensa kohteita, oppii arvioimaan omaa työtään sekä tutustuu työelämän pelisääntöihin ja työnhakemiseen.

Osa opiskelijoista suorittaa työssäoppimisjakson kokonaan ammattioppilaitoksessa. Siellä työssäoppimispaikkoja ovat mm. keittiö, käsityöluokka ym. sisätilat sekä koulun ulkoalueet. Työkokeilua opiskelijoilla on mahdollisuus suorittaa eri yhteisöissä talon ulkopuolella ja koulun omissa yrityspisteissä, joissa suoritetaan asiakkaiden antamia tehtäviä, kuten esim. pesulapalveluja.

Työssäoppimisjaksolla⁶ opiskelijat harjoittelevat erilaisia tehtäviä mm. pyykin käsittelyä, siivousta, piha-alueiden kunnostusta, pikkutarvikkeiden pussitusta, paperin ym. lajittelua. Harjoitellessaan opiskelijat voivat lisäksi toimitella myös heikompinkuntoisten asukkaiden asioita. Työkokeilussa⁷ tehtävät ovat samankaltaisia, mutta edellisten tehtävien lisäksi he voivat työskennellä esim. kaupassa pullojen palautuspisteessä tai laittaa vaatteita vaatepuille tms. He voivat työskennellä lisäksi mm. käytöstä poistetun elektroniikan purkamistehtävissä tai hoitaa eläimiä ja kantaa puita.

⁶ Työssäoppiminen on työelämään ja työhön tutustumista.

⁷ Työkokeilun aikana henkilö tekee työtä ohjattuna. Tarkoituksena on selvittää henkilön mahdollisuudet tehdä opettelemaansa työtä. Hänen taitonsa ja vahvuutensa arvioidaan. Jollei tehtävä ole henkilölle sopiva, kokeillaan jotain muuta. Työnantaja voi saada taloudellista tukea, kun ottaa vammaisen henkilön työharjoitteluun. (Ek – Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuosi 2007).

Työssäoppimisen ohjaajina toimivat oppilaitoksen omat ohjaajat ja työkokeilussa työpaikan työntekijät sekä oppilaitoksen omat ohjaajat. Työssäoppimista sisältyy opintoihin 10 -20 tuntia viikossa. Onko aika sopiva, riippuu tehtävästä ja henkilöstä. Jos tehtävä on opiskelijalle mieluisa, hän varmaankin haluaisi tehdä sitä useammin. Kyse on kuitenkin myös työssäoppimispaikan ja oppilaitoksen mahdollisuuksista etenkin, jos opiskelija tarvitsee jatkuvaa ohjausta.

Koska vaikeavammaisten on vaikea löytää työssäoppimispaikkoja avoimilta markkinoilta, monet suorittavat harjoittelun työtoiminnassa (ks. TYÖHIKSEN liite erilaisista työtoiminnoista). Kyselyyn vastanneen ohjaajan mukaan työtoiminnassa opiskelija otetaan osaksi työpaikan työryhmää ja hänelle valitaan yksi työntekijöistä ohjaajaksi ja toinen vastuuhjaajaksi. Tarvittaessa ohjaukseen osallistuu koko työyhteisö. Jos opiskelijalla on henkilökohtainen avustaja, myös hän osallistuu ohjaukseen.

Vastaajan mukaan opiskelijaa ohjataan hänen tarpeidensa ja tavoitteidensa mukaisesti keskustelemalla, opastamalla ja joskus työskentelemällä jonkun toisen asiakkaan parina. Yhteisöllisessä työyhteisössä myös muiden asiakkaiden esimerkki toimii ohjauksena. Ohjausta toteutetaan noudattamalla tiettyjä struktuureja, pilkkomalla tehtäviä osatehtäviin.

Suhtautuminen vammaisiin työntekijöihin näyttää työtoiminnassa ohjaajan kuvauksen mukaan olevan toisenlaista kuin avoimilla markkinoilla. Tämä voi johtua mm. siitä, että muutkin asiakkaat ovat vammaisia eivätkä tulostavoitteetkaan oletettavasti ole yhtä tiukasti mitoitettuja kuin avoimien markkinoiden työpaikoissa. Lisäksi vastuuhenkilöt ovat ammatti-ihmisiä, jotka ovat tottuneet työskentelemään vammaisten henkilöiden parissa toisin kuin avoimilla markkinoilla yleensä on.

Työtoiminnan kannalta *”toimivaa järjestelmässä on se, että kaikki opiskelijat ovat olleet heille sopivassa paikassa eli oppilaitoksen arviot ovat olleet oikeita. Oleellista on, etteivät yhteisön muiden asiakkaiden tavoitteet poikkea merkittävästi opiskelijan tavoitteista.”* Tämä lienee hyvä lähtökohta työharjoittelussa myös opiskelijoille.

Vaikeavammaisten henkilöiden on vaikea päästä avoimille markkinoille työkokeiluun. Erään vastaajan mukaan *”Työkokeiluja on muutoinkin vaikea järjestää ryhmän heikon tason vuoksi”*. Syitä voi olla muitakin mm. se, etteivät työnantajat tiedä, että heillä on mahdollisuus saada taloudellista tukea ottaessaan vammaisen henkilön työkokeiluun.

Tehtävät, joita työkokeilussa oleville yleensä annetaan, ovat usein pölyisiä ja siksi myös terveydelle vaarallisia. Yleensä ne ovat myös kestoiltaan lyhytaikaisia. Pidempikestoiset tehtävät antaisivat opiskelijoille paremmat mahdollisuudet harjaantumiseen. Vaihtelevat tehtävät tosin kehittävät vastaajan arvion mukaan luovuutta paremmin kuin lyhytkestoiset.

Työkokeilussa opiskelijan kuuluu saada ohjausta työpaikan puolesta. Joidenkin vastaajien mukaan se kuitenkin jää usein vähäiseksi, minkä vuoksi oppilaitoksen ohjaajan panos kasvaa. Se taas puolestaan aiheuttaa henkilökunnan vajetta oppilaitoksessa. Tämä on ongelmallista, sillä työkokeilussa olevaa ei voi jättää yksin ja oppilaitoksessa jo muutoinkin henkilökunnasta on pulaa.

2.2 Kyselyn perusteella tuotettu oppimateriaali

Hankkeessa kehitettyjen oppaiden, Arkielämätaitojen ja itsenäisen asumisen valmennusopas (ARKIS) ja Työelämävalmiudet ja työhön valmentautuminen (TYÖHIS), avulla on tarkoitus tehostaa opiskelijoiden oppimista. Tähän oppaiden laatijat pyrkivät parantamalla tiedonkulkua eri toimijoiden välillä ja yhdenmukaistamalla opiskelijoiden ohjauskäytäntöjä. Jatkossa käytän oppaista nimityksiä ARKIS ja TYÖHIS pitkien nimien toistamisen välttämiseksi.

Yhdenmukainen ohjaus tarkoittaa, että opiskelijan ohjaus päivittäisissä toiminnoissa (ruokailu, pukeutuminen, siisteys, siivous tms.) tapahtuu samalla tavalla esim. koulussa ja asumisyksikössä. Edellytyksenä on, että tieto käytännöistä sekä opiskelijan osaamisesta ja tavoitteista siirtyy sinne, minne opiskelija koulusta meneekin, esim. asumisyksikköön tai päivätoimintaan. Yhtenäisten käytäntöjen merkitys vaikeavammaisten henkilöiden oppimiselle korostui myös työntekijöiden kyselyn vastauksista edellä. Verkoston merkitystä korostetaan myös kehitysvammaisten henkilöiden tarvitsemien palvelujen laadun kehittämistä koskevassa raportissa (Ahlstén ym. 2010).

ARKIS ja TYÖHIS ovat tarkoitettut oppilaitosten, opettajien ja ohjaajien sekä eri toimijoiden että opiskelijan kodin (esimerkiksi asumisyksikön, asuntolan tai lapsuudenkodin) yhteistyövälineiksi. ARKIKSEEN liittyy opiskelijan henkilökohtainen arkielämänvalmennussuunnitelma (HARKIS), jossa hänen arkielämän taitojen osaamisensa ja henkilökohtaiset oppimistavoitteensa ovat

määriteltyinä. TYÖHIKSEEN liittyy opiskelijan henkilökohtainen työhön valmentautumissuunnitelma (Minun TYÖHIS), jossa vastaavasti hänen työhön valmentautumisen osaamisensa ja henkilökohtaiset oppimistavoitteensa on määritelty.

VAVA II-hankkeessa on eri työryhmissä tuotettu materiaalia vaikeavammaisten henkilöiden opiskelua ja työllistymistä varten.⁸ Tuotosten on tarkoitus tukea kokonaistavoitetta eli vaikeavammaisten henkilöiden osallisuutta. Valmentava II opetusmuotojen kehittämisen työryhmän oppaiden käyttöä tukevaa materiaalia on oppimateriaalityöryhmän kehittämässä Arkielämäntaitoni -kansiossa. Se on väline itsenäisen elämän taitojen arviointiin. Se on tarkoitettu opiskelijoille itsearviointiin sekä opettajille ja opiskelijoita ohjaaville työnteekijöille. Arkielämän taitoni -kansio sopii käytettäväksi yhdessä ARKIKSEN ja HARKIKSEN kanssa.

2.2.1 Arkielämän taidot (ARKIS)

Opetusmuotojen kehittämisen työryhmän mielestä erityistä ja laaja-alaista tukea tarvitsevan opiskelijan edistymistä ei pidä arvioida koulutusajan, vaan hänen taitojensa kehittymisen mukaan. Vammaiset henkilöt ovat valmiuksiltaan erilaisia (ks. kehitysvammaisista henkilöistä työssä esim. Misukka 2009, 22). Opiskelijoiden erilaiset valmiudet on ARKIKSESSA otettu huomioon tuen tarpeen mukaan; avustettuna, ohjattuna ja itsenäisesti. Taitojen harjoittelun on tarkoitus edetä vaiheittain perusasioista vaativampiin ja vähitellen mahdollisimman itsenäiseen suoriutumiseen. Mallissa vaihe ei tarkoita lukuvuotta, vaan opiskelijan yksilöllistä edistymistä. Arkielämäntaitojen sisältöalueet oppaassa ovat: vuorokausirytmä, ruokailu, siisti ja puhdas minä, kodinhoito ja asiointi (ks. ARKIS). Sisältöalueita on avattu ja konkretisoitu.

Arkielämän taitojen valmennuksen tarkoituksena on kehittää erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan jokapäiväisessä elämässä tarvitsemia taitoja (arkielämän taitoja/päivittäiset taidot/itsenäisen elämän taidot), jotta hän pystyisi toimimaan mahdollisimman omatoimisesti ja itsenäisesti. Ne ovat taitoja, joilla henkilö suoriutuu asumiseen liittyvistä toiminnoista ja pystyy käyttämään tarvitsemiaan apuvälineitä ja apua sekä kykenee ottamaan vastuuta

⁸ Linkki VAVA -hankkeessa tuotettuun materiaaliin: <http://tkk.joensuu.fi/projektit/vava/materiaalia.php>

omasta elämästään omien edellytystensä mukaisesti.

Jotta opiskelijan edistystä voidaan seurata ja asettaa tavoitteita, on ensin arvioitava hänen nykyiset taitonsa sekä tuen ja apuvälineiden tarpeensa tarkoitukseen soveltuvia arviointimenetelmiä käyttäen. Kukin opiskelija aloittaa harjoittelemisen hänelle sopivasta vaiheesta, tavoitteet kirjataan HARKIKSEEN ja harjoittelemista jatketaan niin kauan kuin on tarpeen. Arviointia ja tavoitteiden päivittämistä työryhmä suosittelee tehtävän säännöllisin väliajoin oppilaitoksen, opiskelijan ja hänen huoltajiensa tai asumisyksikön kanssa yhteistyössä. HARKIKSESSA opiskelijan oppimistavoitteet siirtyvät esim. asumisyksikköön, jolloin taitojen harjoittelemista voidaan jatkaa siitä, mihin koulussa jäätin.

2.2.2 Työelämävalmiudet ja työhön valmentautuminen (TYÖHIS)

Työ ja tavoitteellinen toiminta jäsentävät yksilöiden elämää ja ovat merkityksellisiä hänen itsetuntonsa rakentumiselle. Työssä on myös mahdollisuus vuorovaikutukseen ja sosiaalisiin suhteisiin sekä uusien asioiden oppimiseen. Työ kuuluu oleellisesti aikuistumiseen ja yhteisöön sosiaalistumiseen. Laajassa mielessä työllä ymmärretään sosiaalisesti mielekästä toimintaa, jossa yksilö voi käyttää ja kehittää kykyjään. Työstä saatava palkka on arvo sinänsä ja merkittävä aineellisesti, mutta sillä on merkitystä myös yksilöiden henkiselle hyvinvoinnille (ks. esim. kehitysvammaisten työstä saaduista kokemuksista, Misukka 2009).

Valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen yksi keskeinen sisältö on työelämävalmiuksien harjoittelu ja työelämään valmentautuminen. Tarkoituksena on, että opiskelija saa valmiuksia työhön osallistumiseen sekä valmiuksia myös mahdollisimman itsenäiseen elämään.

Työryhmän kehittämässä TYÖHIS –oppaassa työssäoppiminen on jaettu kolmeen vaiheeseen oppisisältöjen jäsentämiseksi ja selkeyttämiseksi. Ensimmäisessä vaiheessa opiskelija harjoittelee yksittäisten työtehtävien eri vaiheita. Harjoittelu tapahtuu tutussa ympäristössä, joko koulun tai kodin läheisyydessä. Toisessa vaiheessa opiskelijan yksilöllisyys huomioon ottaen voidaan työtehtäviä laajentaa opiskelijan omassa oppilaitoksessa ja asumisyksikössä. Kolmannessa vaiheessa työssäoppiminen tapahtuu oppilaitoksen ulkopuolella

esim. kaupassa, pesulassa, asumisyksiköissä, kiinteistöhuollossa. Tehtävät kaupassa voivat olla esim. tavaroiden hyllytystä tai työskentelyä pullonpalautuspisteessä tai muualla pyykin käsittelyä, puhtaanapitoa ja siivousta.

Oppaan kehittämisen tarkoituksena on parantaa oppilaitosten ja muiden toimijoiden (koulun, kotikunnan, muun tukiverkoston) välistä yhteistyötä ja tiedonkulkua. Yhteistyö eri toimijoiden – myös opiskelijan kodin kanssa – on tärkeää työssäoppimisen onnistumiseksi. TYÖHIKSEEN liittyy opiskelijan henkilökohtainen osa, Minun TYÖHIS, johon kirjataan opiskelijan osaaminen ja oppimistavoitteet.

2.3 Oppaiden koekäyttö

ARKISTA ja siihen liittyvää HARKISTA on testattu palvelukodeissa, erityisoppilaitoksen asuntoloissa ja kuntoutusyksikön opetuksessa. Oppaita on testattu Kuopiossa, Pieksämäellä ja Savonlinnassa kevään ja syksyn 2010 aikana. Työryhmä keskittyi enemmän arkielämäntaitoja koskevan oppaan kuin TYÖHIKSEN kehittämiseen.

ARKIKSEN ja HARKIKSEN koekäyttäjät

Paikkakunta	Koekäyttöpaikka	Opiskelijat koekäyttöpaikassa
Kuopio	kaksi hoitokotia	Valmentava II
Pieksämäki	palvelukoti kuntoutusyksikön oppilaitos kaksi erityisoppilaitoksen asuntolaa	Valmentava I ja II
Savonlinna	kaksi asuntolaa	Valmentava I ja II

Opetusmuotojen työryhmän jäsenet toimittivat oppaat koekäytettäväksi asuyksiköihin kevään 2010 aikana ja opastivat henkilökuntaa niiden käyttämiseen. Syksyllä 2010 he keräsivät palautteet niiden käyttämisestä, osan henkilökohtaisesti ja osan sähköpostitse. Oppaat ovat olleet koekäytössä myös yhden opiskelijan kotona. Opiskelijan ja hänen perheensä antama palaute on saatu henkilökohtaisessa tapaamisessa.

Koekäyttäjät pitivät ARKIS -oppaan tekstejä selkeinä, havainnollisina ja tarkoitukseen sopivina. HARKIKSEN välittämä tieto opiskelijasta ja hänen osaamisestaan toimii linkkinä koulun ja asumisyksikön välillä. ”Saa tiedon opiskelijan osaamisesta ja siitä on mahdollista heti jatkaa harjoittelua.” ”Arkikseen on hyvin aukaistu ’opsin’ sisällöt. Siitä voi katsoa, mitä asioita mihinkin osa-alueeseen kuuluu.” Sivujen numerointi ja harjoituksiin viittaavien linkkien lisääminen parantaisi arvioijan mukaan oppaan käytettävyyttä.

Kehitettävää oppaissa on erään opettajan mukaan mm. tavoitelauseiden yhdenmukaistaminen samantasoisiksi ja selkeiksi. Eräs arvioija piti HARKIKSESSA puutteena sitä, ettei tavoitteiden saavuttamisen kriteereitä ole mainittu eikä tavoitteen saavuttamiselle ole kirjaamiskohtaa. Vihkosia (HARKIS) olisi hyvä olla kaksi, toinen opiskelijalle ja toinen työntekijälle.

Huoltajan näkökulmasta opiskelijan taitojen dokumentointi vihkoon, joka siirtyy hänen mukanaan paikasta toiseen, lisää opiskelijan turvallisuutta. Se myös vähentää muiden toimijoiden ja vanhempien tiedonvälityksen tarvetta.

Asumisyksiköstä saadun palautteen mukaan ARKIKSESTA saa helposti käsityksen asukkaan sen hetkisistä taidoista osaamisalueittain. Se antaa koulun opetuksesta selkeän kuvan. Opas mahdollistaa asumisyksiköiden ja koulun opetuskäytäntöjen yhtenäistämisen.

Esimerkkejä käytäntöjen yhtenäistämisestä sekä koulun ja hoitokodin ja kodin yhteistyöstä on jo saatukin. Muuttoa edeltävät toimenpiteet riippuvat asiakkaan tavoitteista ja jatkosuunnitelmista sekä sidonnaisuuksista. Etenkin lapsuudenkodista siirtymisessä on otettava huomioon paitsi asiakas itse, myös hänen vanhempansa. Yhteistyössä osapuolia oli valmisteltu muutokseen pidemmän ajan kuluessa. Yhteiset tapaamiset ja keskustelut sekä opiskelijan asumisharjoittelut antoivat mahdollisuuden molemminpuoliseen tutustumiseen ja opiskelijalle turvallisuuden tunteen muodostumiseen.

Hoitokodissa on ARKIKSEN kokeilun aikana valmistauduttu muutamiin muidenkin, koulusta muuttavien opiskelijoiden vastaanottamiseen. Kun tiedossa on ollut, että joku muuttavista käyttää puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota, henkilökunta on opetellut hänen kommunikaatiokeinojaan. Hoitokodissa saattaen vaihtamisen⁹ huolellinen toteuttaminen katsotaan eten-

⁹ Saattaen vaihtaminen tarkoittaa, että tutustumiseen uuteen paikkaan ja henkilökuntaan tapahtuu riittävän pitkän ajan kuluessa, että tutut henkilöt ovat aluksi mukana ja, että tieto muuttajasta, hänen osaamisestaan ja tarpeistaan siirtyy.

kin muuttajalle ja hänen läheisilleen, mutta myös hoitokodille, tärkeäksi. *”Uskon, että tällainen tehostettu valmennus on hyödyllistä. Ongelmia ei ollut, koska nuori sai tutustua uuteen ympäristöönsä pidemmän ajan kuluessa. Hän tunsi olonsa turvalliseksi. Yhteistyö vanhempien kanssa ollut jatkuvaa ja tiivistä – hyvää... Muuttoon ei enää liittynyt niin vahvoja tunteita kuin ehkä muutoin olisi voinut olla.”* Hyviä kokemuksia hoitokodissa on saatu myös kesäleirillä toteutusta asumisvalmennuksesta. Tällöin on voitu paneutua opiskelijan tulevaisuuden suunnitelmiin.

Erään valmentava II opettajan mielestä *”Arkis ja Harkis ovat helppokäyttöisiä erityisesti siksi, että niissä on määritelty taitotasojen sisällöt.”* Hänen mielestään tämä mahdollistaa tavoitteellisemman opetuksen.

Opiskelijan taitojen arviointi on välttämätöntä, jotta hänen oppimisensa edistyminen ja uusien tavoitteiden asettaminen on mahdollista. Eräs opettaja korostaa arvioinnin koskevan nimenomaan opiskelijan edistymistä. *”Erityisesti, jos lomaketta ajatellaan yhteydenpidon välineeksi mm. kotiin, on oltava tarkka, että arvioidaan opiskelijan edistymistä – ei opiskelijaa.”* Arviointia opettajan mielestä tulisi olla kolme tai neljä kertaa vuodessa. Kehitetystä mallissa on mainittu ainoastaan yksi arviointi.

Jotkut vammaiset henkilöt saattavat suhtautua liian luottavaisesti vieraisiin ihmisiin. Niinpä erään opiskelijan kotoa tuli toivomus, että HARKIKSEEN lisättäisiin joitain turvallisuusnäkökohtia kuten esim. vieraisiin ihmisiin suhtautumisesta sekä lääkkeistä ja palovaroittimesta huolehtimisesta ja avun pyytamisestä. Toisaalta apua on osattava pyytää, mutta myös pystyttävä arvioimaan keneltä sitä pyytää.

Oppaiden, kahden opetussisällön alle tiivistetystä tiedosta voi erään opettajan mielestä olla hyötyä asumisyksiköissä mm. laatukriteereiden laatimisessa. *”Asumisyksiköissä joudutaan pohtimaan esim. laatukriteereitä, mielestäni ARKIKSEN ja HARKIKSEN käyttäminen voisi helpottaa niiden saavuttamista.”* Tällöin oppaat palvelevat laadun kehittämistä pitkäjänteisesti.

3 PÄÄTYMÄ

Vammaisten henkilöiden valmiudet omaksua arkielämän taitoja ovat yksilöllisiä ja siksi myös koulutuksen toteuttamistavan tulee olla yksilöllinen. Yksilöllisten tavoitteiden määrittäminen tosin sisältyy opetuksen perusteisiin ja oppilaitoskohtaisiin opetussuunnitelmiin. Kehitetystä mallissa opiskelijan yksilöllinen oppiminen pyritään ottamaan huomioon entistäkin paremmin sekä tehostamaan oppimistavoitteiden saavuttamista sekä toimijoiden välistä yhteistyötä.

Työryhmän kehittämässä mallissa, Valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen oppimistavoitteiden keskeiset arkielämän taidot on konkretisoitu ja arkielämän taitojen harjoittelu vaiheistettu kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa opiskelija tarvitsee avustusta, toisessa ohjausta ja kolmannessa vaiheessa hän suoriutuu itsenäisesti. Vaiheistuksella halutaan varmistaa opiskelijan oppimistavoitteiden saavuttaminen, koska seuraavaan vaiheeseen siirrytään vasta, kun hän on saavuttanut harjoiteltavaan vaiheeseen kuuluvan taitotason.

Oppaat mahdollistavat tiedon siirtämisen opiskelijan osaamisesta siten, että esim. asumisyksikköön voidaan siirtää nimenomaan asumiseen liittyvää tietoa. Lisäksi opiskelija hyötyy siitä, että oppilaitoksen työntekijät ovat yhdessä opiskelijan ja hänen lähiverkostonsa kanssa pohtineet hänen arkielämäntahtojaan ja mahdollisesti työhön valmentautumistaan. Näin opiskelija saa käsityksen omista taidoistaan ja pystyy muodostamaan tavoitteensa realistisesti. Määritellesään tavoitteensa hän myös sitoutuu niihin paremmin. Opetukseen saadaan näin suunnitelmallisuutta, tavoitteellisuutta ja selkeyttä.

Kehitettyjä oppaita on koekäytetty opetus- ja asumisyksiköissä. Sisällöllisesti oppaat on todettu asiallisiksi, havainnollisiksi ja käyttökelpoisiksi. Joitakin kehittämisehdotuksia kentältä on tullut, esimerkiksi oppimisen yhdenmukaiseen arviointiin toivottiin henkilökunnalle ohjeistusta ja koulutusta.

Monille nuorille ja miksi ei hieman vanhemmillekin vammaisille henkilöille valmentavassa ja kuntouttavassa opetuksessa ja ohjauksessa harjoiteltavien arkielämän taitojen kertaamisesta vaikkapa vain lyhytkursseilla, olisi myös hyötyä.

Lyhyenkin seurannan puitteissa opiskelijoiden ja heidän läheistensä

kannalta onnistuneita ratkaisuja tuli esiin oppaiden koekäytössä. Etenkin lapsuudenkodista siirtyminen on yleensä vaikeaa, mutta yhteistyöllä sitä on mahdollista helpottaa. Osapuolten kannalta onnistuneeksi koettu siirtyminen lapsuudenkodista hoitokotiin on esimerkki koulun ja hoitokodin sekä vanhempien välisestä yhteistyöstä ja tehokkaasta tiedon siirtämisestä. Opiskelijan on näin mahdollista jatkaa arkielämäntaitojen harjoitteluaan siitä, mihin koulussa on jääty. Yleensäkin sitä, että opiskelijat voivat osallistua oman oppimisensa arviointiin ja oppimistavoitteidensa määrittämiseen, opiskelijat ja heidän läheisensä pitivät hyvänä asiana. Mahdollisesti he silloin myös sitoutuvat opiskeluunsa paremmin.

Selvityksen tulokset osoittavat että mallin mukaisella, vaikeavammaisten opiskelijoiden opetuksella on mahdollista lisätä toimijoiden välistä yhteistyötä ja siten parantaa opiskelijoiden oppimismahdollisuuksia. Oppaiden kehittäminen on vaatinut työryhmältä aikaa, joten aika koekäyttöön jäi lyhyeksi. Näin ollen kehittämistyön vaikutuksista opiskelijoiden ja heidän lähipiiriensä elämään on vaikea hankkeen päättyessä todeta. Jotta esim. oppimisen vaiheistamisen vaikutukset voisivat olla havaittavia, seuranta-aikaa tulisi olla vähintäänkin koko koulutuksen ajalta eli kolmen vuoden ajalta. Tämä ei määräaikaisen hankkeen puitteissa ole ollut mahdollista.

Koulutuksen kehittäminen vastaamaan mahdollisimman hyvin vammaisten henkilöiden tarpeita on tasa-arvokysymys, sillä jokaisella on oikeus saada opetusta omien edellytystensä mukaisesti. Kehittämistyön todelliset vaikutukset tulevat näkymään vuosien kuluttua, mikäli systemaattista kehittämistä opetusmenetelmien yhtenäistämiseksi jatketaan.

KIRJALLISUUS

Laki ammatillisesta koulutuksesta 630/1998

Ahlstén, Marika, Hintsala, Susanna, Rajaniemi, Mari (2010): Hyviä käytäntöjä ja parempia palveluja. Kehitysvammaliiton selvityksiä 5. Helsinki.

Laurinkari, Juhani (2004): Peruskoulun lisäopetus ja jatko-ohjaustyö. Täytty-mättömiä toiveita vai avautuvia mahdollisuuksia? Ruskeasuon koulun Lisäsilta-projekti. Tutkimusraportti. Opetushallitus. Helsinki.

Laurinkari, Juhani (2007): Vaikeavammaisten oikeus koulutukseen. Esitelmä VAVA I:n seminaarissa 4.5.2007. Kuopio.

Hynynen, Raija (2007): Teoksessa Viitala, Sara, Wiinikka, Tytti, Åkerblom, Satu: Parempaan kehitysvammaisten asumiseen. Viiden asumisyksikön arviointi. Ympäristöministeriö. Helsinki.

Misukka, Erja (2009): Työn merkitys kehitysvammaiselle ”- en ruppee kuule ilimasta hommoo kuule tekemään”. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 181. Kuopio.

Niemelä, Pauli (2010): Hyvinvointipolitiikka. WSOY. Helsinki.

Opas työnantajille:

http://www.ek.fi/www/fi/tutkimukset_julkaisut/2007/Opas_tyonantajille.pdf.

Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuosi 2007. (luettu 30.11.2010).

Opetushallitus (2010): Vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus ammatillisessa peruskoulutuksessa 2010. Opetussuunnitelman perusteet. Määräys 9/011/2010. OPH. Helsinki.

Perusopetuslaki 21.8.1998/628

Poutanen, Veli-Matti (2004): Vuosina 1997 – 2003 Ruskeasuon koulun käyneiden kokemukset jatkovaiheen opinnoista. Julkaisussa Laurinkari, Juhani (toim.) (2004): Peruskoulun lisäopetus ja jatko-ohjaustyö. Täyttymättömiä toiveita vai avautuvia mahdollisuuksia? Ruskeasuon koulun Lisäsilta –projekti. Tutkimusraportti. Opetushallitus. Helsinki.

Saarinen, Anja (2010): Viestintä, vuorovaikutus ja vastavuoroisuus. Kommunikaatioympäristöjen kehittäminen VAVA II-hankkeessa. Käsikirjoitus.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2007): Yhdistyneiden Kansakuntien vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus. Vammaisia tulee kohdella samalla tavalla kuin muita ihmisiä. STM. Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2010): *Suomen vammaispoliittinen ohjelma. Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle VAMPO 2010-2015.* Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1087414&name=DLFE-12157.pdf (luettu

20.11.2010)